

Nadja Valentinčič Furlan

Słoweńskie Muzeum Etnograficzne

Ludzie z fabryki porcelany

Wystawa *Ludzie z fabryki porcelany* gościła w Słoweńskim Muzeum Etnograficznym (SEM) w cyklu indywidualnych wystaw czasowych, wpisujących się w stałą ekspozycję muzeum pod tytułem *Ja, my i inni: Obrazy mojego świata*. Opiera się ona na pomysle, by ucieleśnioną i niewidoczną wiedzę pracowników ćmielowskiej fabryki porcelany zwizualizować za pomocą niebieskich śladów ich palców na białych wyrobach z porcelany. Wystawa stawia pytanie, czy umiejętności pracujących w fabryce robotników można uznać za dziedzictwo, a także zachęca do refleksji o pracy jako dziedzictwie przemysłowym.

Kulturowa biografia projektu i koncepcja wystawy

Kulturowa biografia (cf. Kopytoff 1986) projektu *Ludzie z fabryki porcelany* sięga roku 2016, kiedy antropolożka Ewa Klekot prowadziła badania nad pracą, wiedzą i umiejętnościami pracowników fabryki w Ćmielowie, jednej z najstarszych polskich fabryk porcelany, która powstała w oparciu o lokalną tradycję garncarską. Uznała, że wiedza robotników jest pokrewna wiedzy i umiejętnościom garncarzy, oraz że jest w znacznym stopniu ucieleśniona. Dzięki pomocy projektanta ceramiki Arkadiusza Szweda wzbogaciła badania terenowe o interwencję artystyczną w proces produkcyjny, wizualizującą pracę i wiedzę robotników przemysłowych. Serwis „Ślad człowieka” został wykonany przez robotników zatrudnionych przy produkcji porcelany, którzy pracowali w rękawiczkach zamoczonych w solach kobaltu. Ślady ich rąk początkowo były słabo widoczne, lecz po wypale stały się ciemnoniebieską dokumentacją ich pracy przy wytwarzaniu porcelanowych naczyń.

Białe naczynia z niebieskimi śladami palców zostały pokazane na wystawie w samej fabryce. Pracownicy byli zadowoleni ze swoich fotograficznych portretów, lecz naczynia wzbudziły mieszane uczucia. Następnie projekt prezentowano na festiwalach dizajnu i w muzeach w Polsce i Europie. W środowiskach związanych z dizajnem podziwiano przede wszystkim estetyczną wartość wyrobów, natomiast w muzeach etnograficznych zauważano też historię codziennej pracy anonimowych twórców.

W październiku 2017 roku Ewa Klekot zaprezentowała pomysł wizualizacji „czynnika ludzkiego” w pracy przemysłowej na międzynarodowej konferencji poświęconej wizualizacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która odbywała się w Słoweńskim Muzeum Etnograficznym w Lublanie, stawiając w swoim wystąpieniu pytanie o to, czy umiejętności robotników przemysłowych można uznać za niematerialne dziedzictwo kulturowe. Przy okazji pobytu w Lublanie dowiedziała się, że w Narodowym Muzeum Słoweńskim odbędzie się w 2018 roku IV Międzynarodowe Triennale Ceramiczne UNICUM. Pod koniec roku 2017 ostatecznie ustalono, że podczas jego trwania Słoweńskie Muzeum Etnograficzne będzie gościło polską wystawę *Ludzie z fabryki porcelany*.

Ponieważ SEM miało już program wystawienniczy na 2018 rok zamknięty, jedyną możliwością pokazania polskiej wystawy był *Musem Living Room*, stanowiący część stałej wystawy *Ja, my i inni: obrazy mojego świata* i przeznaczony na indywidualne wystawy członków muzealnej publiczności. Ekspozycja stała dotyczy jednostki ludzkiej i miejsca pojedynczego człowieka wśród ludzi i w przestrzeni świata. Stawia ona podstawowe pytania: kim jestem? Gdzie jest mój dom? Co znaczy dla mnie rodzina? Jacy ludzie są mi bliscy? Co mnie w świecie pociąga? Skąd przychodzę i dokąd zmierzam? Ta przestrzeń ma w założeniu zachęcać do refleksji i czynnego uczestnictwa: zapraszamy zwiedzających, by przygotowywali indywidualne, osobiste wystawy, albo nagrywali swoje narracje. Metody partycypacyjne to jedna ze strategii pozwalających dokumentować teraźniejszość (Mensch and Meijer-van Mensch 2015: 59). Wystawy przygotowuje się wspólnie i odpowiedzialność jest współdzielona (Black 2012: 219–220), ponieważ autorzy-członkowie publiczności korzystają z metodologicznej pomocy i wskazówek muzealnych kuratorów. Zatem Ewa Klekot i Arkadiusz Szwed stanęli przed wyzwaniem nadania swoim pomysłom wymiaru osobistego. Przekazałam im pytania stojące za narracją wystawy stałej oraz sugestię, że mogliby do scenariusza wystawy włączyć swoje portrety filmowe. Wystawa była otwarta od 17 maja do

Il. 1. Serwis i portrety pracowników fabryki w tle. SEM, maj 2018 (fot. A. Szwed)

Il. 2. Ewa Klekot demonstruje odciski palców na talerzyku. SEM, maj 2018 (fot. A. Szwed)

Il. 3. Na dnie naczyń umieszczono kalkomanie wskazującą liczbę pracowników, którzy dotknęli naczynie w trakcie produkcji oraz cyfrę 380 oznaczającą liczbę pracowników fabryki zatrudnionych na produkcji. SEM, maj 2018 (fot. J. Jamšek)

Il. 4. Arkadiusz Szwed tłumaczy interwencję w proces wyrobu porcelany. SEM, maj 2018 (fot. J. Jamšek)

7 listopada. W tym czasie zwiedziły ją 5532 osoby. Zwiedzający byli zachwyceni pomysłem, jego zastosowaniem oraz wielowarstwowością przekazu wystawy. Pokazano ją w telewizji i omawiano online, a Paul Steed aka JL Flanner zakończył swój materiał o wystawach w SEM dla portalu *Total Slovenia News* filmem *Meeting People from the Porcelain Factory* (zob. Steed 2018).

Układ wystawy i film

Wystawa ma trzy części składowe: serwis „Ślad człowieka”, portrety i historie robotników z ćmielowskiej fabryki oraz krótki filmowy portret inicjatorów projektu. Twórcy i projektanci wystawy skupili całą uwagę na kruchych naczyniach z porcelany noszących niebieskie ślady dotyku. Ta decyzja spotęgowała „efekt muzealny”, jak Svetlana Alpers (1991: 26) określiła percepcję rzeczy codziennych wystawionych na ekspozycji jak dzieła sztuki. Jako muzeum etnograficzne oczywiście oczekujemy także ujawnienia kontekstu: do jakiego społeczeństwa należały, kto je zrobił i ich używał, jaką funkcję pełniły w życiu ludzi, co znaczyły dla tożsamości jednostek czy wspólnot, jaką wartość zyskały dzięki podróży poza własną kulturę i pokazaniu w muzeum. Tę warstwę wprowadzało na wystawie osiemnaście portretów pracowników fabryki, pięć osobistych historii oraz prezentacja procesu produkcji w fabryce ceramicznej.

Na portretach fotograficznych autorstwa Arkadiusza Szweda robotnicy są dumni i zadowoleni, co wskazuje, że łączą go z nimi bliskie, oparte na zaufaniu relacje. Wybór reprodukcji zdjęć w czerni i bieli wynikał, jak sądzę, z pragnienia, by biało-niebieska porcelana była lepiej widoczna na tle monochromatycznych tablic ze zdjęciami. Na wystawę w Lublanie projektant systemu ekspozycyjnego, Jarek Hulbój, wykonał metalowe stojaki naśladujące system standów stosowany w fabryce, więc złudzenie było tym silniejsze.

Krótki film o autorce badań, Ewie Klekot, i pomysłodawcy ingerencji w proces produkcji, Arkadiuszu Szwedzie, zatytułowany jest *Meeting people in the porcelain factory* (*Spotkanie z ludźmi w fabryce porcelany*) (Michał Reich i Arkadiusz Szwed, 2018, 5 min.). Ewa Klekot przedstawia się jako antropolożka i streszcza koncepcję brytyjskiego antropologa Tim Ingolda, który rzeczownik „człowiek” przekształcił w czasownik „człowieczyć”. Mówi, że chciała się dowiedzieć, jak to jest człowieczyć w fabryce porcelany i doszła do wniosku, że oznacza to przede wszystkim współpracować: z innymi ludźmi, z surowcem, z maszynami, wilgotnością powietrza oraz ruchami potrzebnymi, by wykonać złożone zadanie produkcji porcelany. Arkadiusz Szwed uczy w projektowaniu ceramiki w School of Form w Poznaniu.

Zainspirowali go ludzie pracujący w fabryce. Razem zrealizowali projekt *Ludzie z fabryki porcelany* jako rodzaj hołdu dla robotników.

Podczas filmu, kiedy Ewa i Arkadiusz mówią, na wizji ukazani są pracownicy fabryki i proces produkcji. Film kontekstualizuje w ten sposób treści wystawy, uzasadniając jednocześnie włączenie ekspozycji w cykl osobistych, indywidualnych wystaw SEM. Arkadiusz przyznał, że on i Ewa odpowiedzieli na większość pytań, które stawia stała wystawa muzeum, lecz uznał, że film byłby zbyt długi do oglądania na wystawie i wraz z Michałem Reichem, który był autorem zdjęć i montażystą postanowili skoncentrować się na tożsamości zawodowej autorów projektu i samym projekcie.

Kwestia uznania potrzebnych w fabryce umiejętności oraz pracy przemysłowej za dziedzictwo

Projekt jest przykładem ponowoczesnego podejścia do antropologii, łączącego badania ze sztuką. W artykule *Ceramic Production as Intangible Cultural Heritage and its Visualisation* (2018) Ewa Klekot podkreśla uczestnictwo robotników w projekcie, choć polegało ono na wykonaniu zadania wymyślonego przez nią i Arkadiusza Szweda. Robotnicy nie uczestniczyli w decyzji o tym, jak zwizualizować ich wiedzę i być może właśnie dlatego „niespecjalnie byli przekonani do estetyki gloryfikującej „brudne plamy” na tym, co powinno być nieskazitelne i czyste” (Klekot 2018: 126).

We wrześniu fabryka porcelany w Ćmielowie zaczęła wytwarzać naczynia „Ślad człowieka” przeznaczone do sprzedaży. Kilka dobrych miesięcy trwały negocjacje między autorami pomysłu a fabryką, która jest właścicielem tradycyjnych form naczyń (zestaw Rococo), by porozumieć się co do warunków komercjalizacji naczyń wytwarzanych metodą użytą w projekcie. Ostatecznie także robotnicy będą mieli swój udział w zyskach. Sprzedaż naczyń będzie promowała wartość pracy i wiedzę robotników fabryki w Ćmielowie.

Wystawa widziana w szerszej perspektywie uświadamia, jak wiele wiedzy nieodwołalnie ginie w epoce postindustrialnej na skutek zamykania fabryk. Muzea często starają się ratować dziedzictwa przemysłowe i dokumentować historie robotników, którzy stracili pracę w zamykanych fabrykach i z nostalgią wspominają „stare dobre czasy”. Podczas międzynarodowej konferencji *Cultural Heritage of the industrial Fields* słoweńscy i chorwaccy etnologowie doszli do wniosku, że przedsiębiorstwa nie mają wystarczającej świadomości znaczenia własnego

dziedzictwa przemysłowego, nie tylko jeśli chodzi o tożsamość i tradycję zakładu, ale także jego promocję i postrzeganie (Rożman 2011: 9).

Wzorcowy przykład dziedzictwa przemysłowego, które eksponowane jest jako działający zakład jest szwajcarska huta szkła *Glasi Hergiswil* (<http://www.glassi.ch/en/>), w której zarząd wspólnie z robotnikami obmyślił i ustalił sposób jej eksponowania i promocji. Historia fabryki sięga miejscowych warsztatów szklarskich działających przed dwoma stuleciami; jednak po okresie prosperity w epoce przemysłowej w 1975 roku zakładowi groziło zamknięcie. Społeczność Glasi zaprosiła do objęcia kierownictwa zakładu włoskiego projektanta Roberta Niedera, dla którego wcześniej fabryka kilkakrotnie wykonywała duże formy specjalne zamówienia. Nieder podjął wyzwanie, a pod jego kierownictwem zakład nabrał nowego rozpędu; obecnie dzieło kontynuuje jego syn. Wystawa to tylko jeden ze sposobów promowania wiedzy robotników, wyrobów fabryki, w której pracują, lokalnej tożsamości i sposobu życia. Przez interaktywną ekspozycję o historii i znaczeniu huty szkła Glasi dla lokalnej społeczności zwiedzający przechodzą do hali produkcyjnej, w której wykwalifikowani pracownicy wykonują nowoczesne produkty z dmuchanego szkła. Mogą spróbować sami wydmuchiwania szkła, obejrzeć wzorcownię, prezentującą historyczny asortyment wyrobów fabryki, przejść przez labirynt luster, obejrzeć niezwykle, wykonane ze szkła, instrumenty muzyczne, zajrzeć do sklepu, pójść na spacer do parku i miasteczka Hergiswil, w którym wszystko, od szkoły i ośrodka zdrowia do restauracji i orkiestry dętej jest związane z hutą szkła. Wystawa stanowi część fabryki, a fabryka jest nieodłącznym elementem lokalnej społeczności – i wszystkie trzy świetnie sobie radzą.

Ludzie z fabryki porcelany i *Glasi Hergiswil* to przykłady zaprezentowania publiczności dziedzictwa przemysłowego, które jest nadal żywe i w działaniu. Znaczenie wystawy *Ludzie z fabryki porcelany* leży nie tylko w funkcji, jaką pełni wobec publiczności, lecz także w stosunku do pracowników oraz właścicieli fabryki: wszystkim uświadamia wartość fabrycznej pracy oraz wiedzę i umiejętności potrzebne do jej wykonywania. Być może właściciel, robotnicy i twórcy wystawy pomyślą o stworzeniu jakiejś stałej ekspozycji w fabryce w Ćmielowie? Prezentowałaby ona zarówno tradycję, jak i współczesną tożsamość, promując równocześnie wyroby i zwiększając widzialność firmy.

tłum. Ewa Klekot

Bibliografia

Alpers Svetlana

1991: *The Museum as a Way of Seeing*. In: I. Karp and S. D. Lavine (ed.), *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*. Washington: Smithsonian Institution Press, 25–32.

Black Graham

2012: *Transforming Museums in the Twenty-First Century*. Abingdon and London: Routledge.

Klekot Ewa

2018: *Ceramic Production as Intangible Cultural Heritage and its Visualisation*. In: N. Valentinčič Furlan (ed.), *Visualising the Intangible Cultural Heritage*. Ljubljana: SEM, 111–130.

Kopytoff Igor

1986: *The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process*. In: A. Appadurai (ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 64–91.

Mensch Peter van and Leontine Meijer-van Mensch

2015: *New Trends in Museology*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje.

Rožman Helena

2011: *Uvodne besede*. In: A. Černelič Krošelj, Ž. Jelavić and H. Rožman (eds.), *Kulturna dediščina industrijskih panog: 11. Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 9–11.

Steed Paul (alias JL Flanner)

2018: *The Slovene Ethnographic Museum's »Between Nature and Culture« is a Triumph of Varied Curiosities*, <http://www.total-slovenia-news.com/lifestyle/1821-the-slovene-ethnographic-museum-s-between-nature-and-culture-is-a-triumph-of-varied-curiosities> (published 9.8.2018, access 14.9.2018).

Wystawy

I, We and Others: Images of My World, wystawa stała

Koncepcja: Janja Žagar, autorzy: kuratorzy SEM, produkcja SEM, 2009, <https://www.etno-muzej.si/en/razstave/i-we-and-others-images-of-my-world> (dostęp: 14.09.2018).

People from the Porcelain Factory

Autorzy: Ewa Klekot i Arkadiusz Szwed, project graficzny: Bartosz Grześkowiak, scenografia: Jarek Hulbój, produkcja: Monika Brauntsch, finansowana przez Institut Adama Mickiewicza pod marką *Culture.pl*, tłumaczenie: Franc Smrke, nadzór SEM: Nadja Valentinčič Furlan. SEM, 17.5.–7.10.2018, <https://www.etno-muzej.si/en/razstave/people-from-the-porcelain-factory> (dostęp: 14.09.2018).